

PŘÍSPĚVEK OBECNĚ TECHNICKÉHO PŘEDMĚTU K PROBLEMATICE KARIÉROVÉHO ROZHODOVÁNÍ ŽÁKŮ ZÁKLADNÍCH ŠKOL

HAVELKA Martin – KROPÁČ Jiří, CZ

Resumé

Příspěvek se zabývá možnostmi podpory kariérového rozhodování v rámci realizace výuky obecně technického předmětu. Vzdělávací oblast *Člověk a svět práce* přispívá k problematice volby další vzdělávací a profesní dráhy žáků jednak přímo - umožňuje žákům poznání vybraných profesí, jednak nepřímo - rozvíjením souboru měkkých dovedností, mezi něž patří také sebeúčinnost a sebehodnocení. Ty jsou nezbytné pro úspěšnou volbu další vzdělávací cesty tak, aby tato byla v souladu s možnostmi a schopnostmi žáků.

Klíčová slova: Vzdělávací oblast *Člověk a svět práce*, technická výchova, kariérové rozhodování, volba povolání, faktory kariérového rozhodování, sebepojetí, sebeobraz, překážky v procesu volby povolání.

THE CONTRIBUTION OF A GENERAL TECHNICAL SUBJECT TO THE ISSUE OF THE CAREER CHOICE OF THE BASIC SCHOOL PUPILS

Abstract

The article deals the possibilities of support of the career choice during the realisation of the general technical subject's instruction. The educational sphere *Člověk a svět práce* (i.e. *Man and the world of employment*) contributes to the issue of the choice of further pupils' educational and professional path both directly (it allows the children to cognize the selected professions), and indirectly – by the development of the soft skills, including the self-efficacy and self-assessment. These are essential for the successful choice of the further educational path to be in accordance with the possibilities and abilities of the pupils.

Key words: Educational sphere *Člověk a svět práce*, *Man and the world of employment*, technical education, career choice, career decision-making, factors of the career decision-making, self-concept, self-image, obstacles in the process of the career choice.

Úvod

Pro žáka druhého stupně ZŠ (ISCED2) je problematika kariérového rozhodování poměrně obtížným úkolem. Výzkumy ukazují, že převažující vliv v této oblasti má rodina žáka. Role školy však ani za těchto okolností není podružná. Její role v procesu žákovy volby další vzdělávací dráhy může nabývat na významu v případě nerozhodných žáků, v případě žáků nadaných ve více oblastech, či v případě, kdy rodinné zázemí žáka není zcela funkční. Škola by žákovi měla poskytnout informace o jeho nadání pro jednotlivé oblasti vzdělávání i o jeho možnostech dále se vzdělávat. V předkládané stati se zaměříme na roli obecně technického předmětu ve vztahu k problematice kariérového rozhodování žáků.

1 Teoretická východiska problematiky kariérového rozhodování

Kariérové teorie akcentující rozhodování žáků základních škol o další vzdělávací a profesní dráze jsou relativně nové. Jako příklad lze uvést teorie autorů S. Osipow (16, 17), S. Weinrach (26), R. Corsini a B. Ozaki (2). Z novějších pak mj. N. Gikopoulou (7) a další.

Z českých a slovenských autorů se uvedenou problematikou zabývají mj. J. Koščo et al. (14), L. Hřebíček (12), Š. Vendel (24), P. Hlad' (9, 10), P. Hlad' a P. Drahoňovská (11), Balcar, J. a kol. (1), Friedmann, Z. (4, 5), M. Pugnerová (20), J. Trhlíková (23), E. Walterová (25) a další.

Pro potřeby této stati vycházíme z prací P. Hlad'a (viz výše), který se věnuje problematice kariérového rozhodování z hlediska toho, jak probíhá v rodině. V souladu s prací P. Hlad'a (9) budeme v tomto textu chápat níže vymezené pojmy následovně:

- **Kariérové rozhodování** (*career decision-making*) chápeme jako proces hledání uskutečnitelných kariérových alternativ, přičemž tyto alternativy jsou mezi sebou porovnávány a následně je jedna z nich jedincem realizujícím kariérové rozhodování vybrána. (9, s. 16)
- **Volba povolání** (*career choice*) chápeme jako „proces zahrnující rozhodování o volbě studia nebo přípravy na povolání, konkrétního povolání a celou profesní dráhu člověka“. (9, s. 16)
- **Vzdělávací dráha** znamená průchod jedince různými stupni a druhy škol, respektive institucí formálního vzdělávání, během jeho života.
- **Volba další vzdělávací dráhy** je odvozen od pojmu **vzdělávací dráha** a je zde v souladu s prací (19) chápán jako „dlouhodobý rozhodovací proces, charakterizovaný volbou typu střední školy, oboru vzdělávání a konkrétní vzdělávací instituce. (9, s. 17)
- **Profesní orientace** je v souladu s (19, s. 181) chápána jako „utváření a rozvíjení reálného profesního cíle a perspektivy mladého člověka a vlastností a schopností významných pro proces volby povolání, jeho vykonávání, event. rekvalifikace“.
- **Kariérová připravenost** (*career readiness*) je důležitý faktor volby povolání, vyjadřující „připravenost člověka uskutečnit informované, věku přiměřené rozhodnutí o volbě povolání“. Uvedený model vystihuje jednak aspekt způsobilosti k volbě povolání a jednak aspekt postoje k volbě povolání. (9, s. 45)

Z hlediska přístupu jsou **kariérové teorie** členěny na **strukturální** a **procesuální**. Strukturální přístupy jsou charakterizovány spojením a interakcí mezi jedincem a pracovním prostředím. Tyto přístupy využívají řady psychometrických nástrojů s cílem přiřadit osobnost jedince ke vhodné skupině povolání. Uvedené přístupy přispívají k volbě povolání tak, že se snaží rozpoznat osobnostní dispozice jedince a následně je a porovnat s požadavky a možnostmi světa práce. (9, s. 22)

Procesuální přístupy neprovádějí přímé spojení mezi jedincem a světem práce. Jejich důležitým rysem je názor, že kariérový vývoj je procesem probíhajícím v delším časovém úseku a jsou tak v protikladu k událostem, které nastanou v jednom okamžiku života jedince. Chápou kariérový vývoj jako celoživotní rozhodovací proces. (9, s. 22)

Klíčovými komponentami kariérového vývoje jsou jedinec, prostředí, interakce a změna. Z tohoto pohledu lze kariérové teorie členit na ty, které zdůrazňují obsah (vymezují faktory ovlivňující kariérový vývoj člověka) a ty, které kladou důraz na proces (zaměřují se na vysvětlení změn v průběhu času a na poznání zákonitostí rozhodovacích procesů). (9, s. 22-23)

Dynamicke chápání kariérového vývoje vymezuje tři etapy – *období fantazijní volby* (rané dětství do cca 11 let), následuje *období pokusné volby* (od 11 let do 16 až 17 let) a poté přichází *období realistické volby* (od 17 let do rané dospělosti). (9, s. 30)

2 Taxonomie překážek volby povolání adolescentů

Uvedená taxonomie (6) poskytuje přehled o překážkách, vyskytujících se při volbě povolání. Hlavními kategoriemi taxonomie jsou:

- nedostatečná připravenost pro volbu povolání,
 - nízká motivace,
 - nerozhodnost,
 - chybné domněnky,
- nedostatek informací,
 - nedostatek informací o procesu kariérového rozhodování a jeho jednotlivých krocích,
 - nedostatek informací o individuálním potenciálu,
 - nedostatek informací o světě práce, systému vzdělávání a dostupných alternativách,

- nedostatek informací o způsobech získávání informací,
- inkonzistence kariérových informací,
 - inkonzistence kariérových informací zapříčiněná nespolehlivostí informací,
 - inkonzistence kariérových informací zapříčiněná vnitřními konflikty,
 - inkonzistence kariérových informací zapříčiněná externími konflikty. (9, s. 47)

Taxonomie překážek volby povolání adolescentů je primárně zacílena na jinou věkovou skupinu, přesto nám může napomoci při hledání a identifikaci jednotlivých problémů procesu volby povolání, z nichž řadu se může edukační realita v rámci realizace výuky vzdělávací oblasti *Člověk a svět práce* pokusit korigovat.

Pro řešenou problematiku se nám dále jeví jako přínosný tzv. sedmifázový model průběhu volby povolání u žáků, viz obr. 1.

Kariérové teorie dokládají, že určujícím faktorem při volbě další vzdělávací dráhy je rodina žáka. V případě její dysfunkce to může být z hlediska volby další vzdělávací dráhy zásadní problém. Oblastí, v níž může edukační realita v procesu volby další vzdělávací dráhy žákům napomoci, je oblast obsahu vzdělávání (zkušenost s vybranými oblastmi lidské pracovní činnosti je zásadní pro uskutečnění či neuskutečnění volby té které oblasti směřující k postupně k provedení výběru preferované pracovní činnosti). Z tohoto hlediska je pro nás důležité, že kariérová výchova žáků je zastoupena v kurikulárních dokumentech pro úroveň základní školy - vzdělávací oblasti *Člověk a svět práce*. Dalším z momentů, kde může edukační realita v procesu volby další vzdělávací dráhy napomoci je oblast cílené podpory rozvoje sebepojetí žáka. V případě potřeby (např. žákova nerozhodnost, nedostatek informací, nefunkční rodina apod.) může být role školy v prvních šesti fázích uvedeného modelu důležitá.

3 Sebeпоjetí a sebeúčinnost

Jako přínosná se jeví teorie profesionálního vývoje D. E. Supera, jejímž důležitým prvkem je sebepojetí člověka (*self-concept*): jde o představu člověka o sobě, sebeobraz, který „je výsledkem fyzického, mentálního a sociálního zrání, interakce s dospělými a sledování jejich pracovního chování“ (22). S pojmem sebepojetí souvisí pojem sebeúčinnost, oprávněně spojovaný se jménem A. Bandura; ovlivňují aspiraci na určitou profesi.

Sebeúčinnosti lze popsat ve třech charakterizujících rysech, je to:

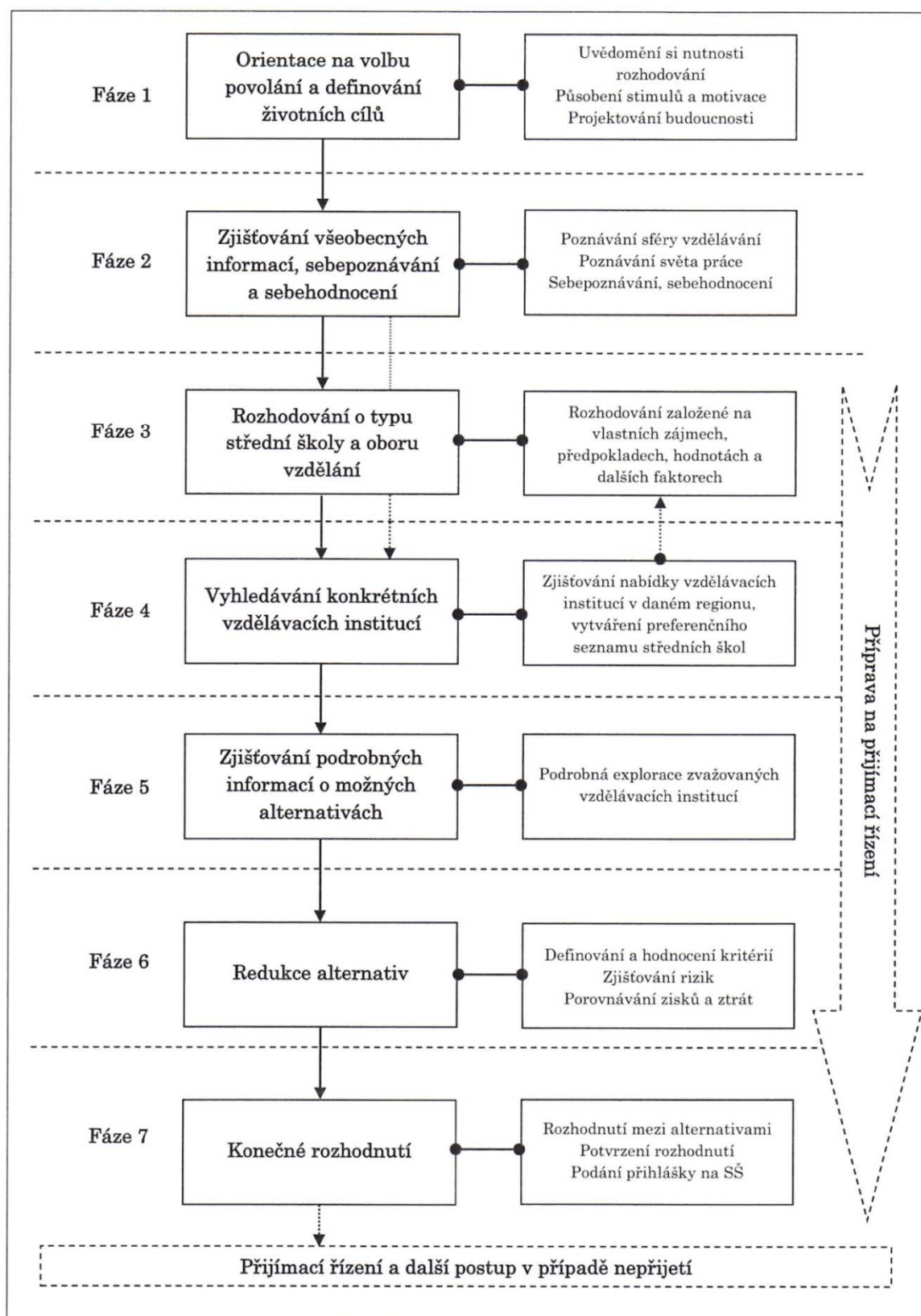
- úroveň – již vysvětlený vztah schopností a obtížnosti úkolu;
- velikost – míra vnitřní jistoty, hloubka přesvědčení;
- obecnost – rozsah oblastí, v němž přesvědčení platí (26a, s. 20-21).

F. Pajares (18), dle překladu T. Mertina uvádí, že „Přesvědčení o vlastní účinnosti se mohou zobecnit napříč činnostmi a situacemi“. To znamená, že přesvědčení získaná z jednoho prostředí mohou ovlivňovat novou zkušenost.

4 Sjdnocující téma vyučovacího předmětu Praktické činnosti: volba povolání - rozhodování o profesní a vzdělávací dráze

Vzdělávací oblast *Člověk a svět práce* postihuje široké spektrum pracovních činností a technologií. Zacílena je na rozvíjení kompetencí významných pro řešení situací spojených s technikou a činnostmi praktického charakteru. Na 2. stupni je rozdělena na osm relativně různorodých tematických okruhů, jež **jsou integrovány především významem pojmů práce, praktická činnost žáků**, hospodárné, ohleduplné k životnímu prostředí, efektivní řešení situací zpravidla spojených s technikou, **rozhodování o profesní či vzdělávací dráze**.

Tematické okruhy na 2. stupni tvoří nabídku, z níž školy vybírají podle svých podmínek a pedagogických záměrů minimálně jeden další okruh. Vybrané tematické okruhy je nutné realizovat v plném rozsahu. Podle našich poznatků jsou některé tematické okruhy školami voleny minimálně. Vyučovací předměty, v nichž je vzdělávací oblast realizována, nesou podle zaměření výuky v jednotlivých školách odlišné názvy, nejčastěji pracovní vyučování, praktické činnosti aj. Významným tématem vzdělávací oblasti *Člověk a svět práce* (zpravidla vyučovací předmět Praktické činnosti) je rozhodování o profesní a vzdělávací dráze.

Obr. 1 – Sedmifázový model průběhu volby povolání u žáků (9, s. 91)

5 Sebeúčinnost a výuka o technice

Uznávaný učitel může ovlivnit sebepoznání, sebehodnocení, motivaci i sebeúčinnost žáka. Jeho prostředkem je způsob výuky, nyní i volba vhodného obsahu.

Vnímání sebeúčinnosti zaměřené na témata výuky technických předmětů na ZŠ (provoz a údržba domácnosti, práce s technickými materiály, využití digitálních technologií atp.) může být téma od tématu nebo i jako celek pro některé žáky podstatné, pro jiné ne. Oborová didaktika disponuje řadou výzkumů, které v našich podmínkách ukazují značně odlišné preference jednotlivých tematických celků žáky ZŠ, jmenujme alespoň (13). Totéž však lze tvrdit i o výuce jiných předmětů a obsahových celků v nich zahrnutých. Pro potence výuky technických předmětů na ZŠ k rozvíjení sebeúčinnosti navíc, kromě jejich výše zmíněné „praktičnosti“ a činnostního pojetí, hovoří i charakter obsahu - techniky, která odráží i zahrnuje přírodní, společenské i humanitní souvislosti (15).

Základním přístupem k technice a k činnostem s technikou je kritický, hodnotící přístup, opírající se o schopnost kritického myšlení vztaženého na co nejširší souvislosti, přístup toto kritické myšlení rozvíjející. Kritické myšlení je dle (8, s. 8) charakterizováno jako myšlení aktivní, uspořádané a komplexní. Výchozí podmínkou je porozumění vstupním informacím a potom jejich reflektované posouzení v souvislostech. Žák při tom porovnává nové s tím, co již zná, s opačnými názory na řešení, hledá další informace, klade si otázky, tvoří odpovědi i alternativy, směřuje k obhajitelnému rozhodnutí. Tím vším je ale rozvíjení kritického myšlení širším polem pro rozvíjení vnímání sebeúčinnosti, neboť toto myšlení žák může uplatnit také k sobě, posoudit své danosti, průběžně vytvářené kompetence, schopnosti, zde především pro situace spojené s technikou. Učí-li se tedy myšlenkové procedury spojené s hodnocením techniky, může také získávat zkušenosti s hodnocením, oceněním sebe, poznávat své danosti pro činnost s technikou a dosud získané kompetence - dle jím vnímaných dosahovaných výsledků, mínění skupiny vrstevníků, hodnocení učitele. Tak může vznikat „podložené“ přesvědčení o sobě, které je (vedle znalosti techniky a jejích zákonitostí jako obsahu vzdělávání) podmínkou pro volbu profesní orientace vztaženou k technice.

Závěr:

Používáme-li ve výuce obecně technického předmětu komplexní učební úlohy, které jsou svým charakterem blízké reálnému životu, přispíváme také mj. k rozvoji technického myšlení žáků. Při tom můžeme rozvíjet poměrně široký soubor kompetencí žáků, které naleznou své uplatnění také v souvislosti s volbou další vzdělávací a profesní dráhy žáků. Mezi tyto kompetence řadíme také sebeúčinnost žáků.

Vzdělávací oblast *Člověk a svět práce* přispívá k problematice volby další vzdělávací a profesní dráhy žáků jednak přímo, tím, že umožňuje žákům poznání vybraných profesí a povolání, jednak nepřímo, právě rozvíjením souboru měkkých dovedností (*soft skills*), mezi něž patří také sebeúčinnost a sebehodnocení. Ty mohou být klíčem k volbě další vzdělávací cesty, která je v souladu s reálnými možnostmi a schopnostmi žáků.

Příspěvek vznikl v rámci řešení projektu CZ.1.07/2.3.00/20.0166 Centrum teorie vzdělávání přírodovědných oborů.

Literatura:

1. BALCAR, J., HAVLENA, J. a HLAĐO, P. *Zvolil jsem si techniku. Proč?: faktory výběru studijního oboru a střední školy* [CD-ROM]. Vyd. 1. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2011. Požadavky na systém: Acrobat Reader. ISBN 978-80-7375-484-6.
2. CORSINI, R. J. a OZAKI, B. D. (1984). *Encyklopedia of Psychology: Volume 1*. New York: John Willey and Sons. 481 p. ISBN 978-0-4715-5819-4.
3. DUISMANN, G. H. Didaktische Konzepte zur Auswahl von Lerngegenständen. *Unterricht - Arbeit + Technik*, Nr. 37, 2008, s. 65. ISSN 1438-8987.
4. FRIEDMANN, Z. *Profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich uplatnění na trhu práce: Professional assessment to students with special educational needs and their success at the job market*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011, 314 s. ISBN 978-802-1056-022.

5. FRIEDMANN, Z. et al. *Specifika profesní orientace žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a jejich pracovní uplatnění = Professional orientation of pupils with special educational needs and their job opportunities*. 1. vyd. Brno: Paido, 2012. 232 s. ISBN 978-80-7315-236-9.
6. GATI, I., M. KRAUSZ a S. H. OSIPOV. A Taxonomy of Difficulties in Career Decision Making. *Journal of Counseling Psychology*, 1996, Vol. 62, No. 1, s 11-25.
7. *Průvodce kariérou pro školy: zpráva o efektivním kariérovém poradenství*. Editor Nora Gikopoulou. Praha: Dům zahraničních služeb pro Centrum Euroguidance, 2012, 195 s. ISBN 978-80-87335-40-6.
8. GRECMANOVÁ, H., URBANOVSKÁ, E. a NOVOTNÝ, P. *Podporujeme aktivní myšlení a samostatné učení žáků*. Olomouc: HANEX, 2000. ISBN 80-85783-28-2.
9. HLAĐO, P. *Profesní orientace adolescentů: poznatky z teorií a výzkumů*. Vyd. 1. Brno: Konvoj, 2012, 131 s. Monografie (Konvoj), sv. 4. ISBN 978-807-3021-641.
10. HLAĐO, P. *Rozhodování žáků absolventských ročníků základních škol o další vzdělávací a profesní dráze: analýza na základě dotazníkového šetření a ohniskových skupin*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2013, 358 s. Monografie. ISBN 978-807-3758-745.
11. HLAĐO, P. a P. DRAHOŇOVSKÁ. Rozhodování žáků základních a středních škol o dalším studiu a práci v pohledu žáků i jejich rodičů, Národní ústav odborného vzdělávání. Kariérové poradenství [online]. Praha, 2012 [cit. 2015-03-15]. Dostupné z: http://www.nuov.cz/uploads/Vzdelavani_a_TP/KP_Volba_zaci_rodice_pro_www.pdf.
12. HŘEBÍČEK, L. *Teorie kariérního vývoje a kariérního poradenství: studijní text* [on-line]. Masarykova univerzita, 2001. [cit. 2015-03-16] Dostupný z: <http://vychova-vzdelavani.cz/download/teorie-kariera.pdf>.
13. CHRÁSKA, M. a POLÁCHOVÁ, A. Preference jednotlivých témat a tematických oblastí v předmětu praktické činnosti u učitelů a jejich žáků – výsledky výzkumu. In *Technika – informatyka – edukacja. Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji technicznej*. Rzeszów: Wydawnictwo Oświatowe FOSZE, 2005, s. 84-88. ISBN 83-88845-56-X.
14. KOŠČO, J. et al. (1987) *Poradenská psychológia*. Bratislava: SPN. 448 s.
15. KROPÁČ, J. a CHRÁSKA, M. *Výchova v obecně technických předmětech*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, Pedagogická fakulta, 2004. 190 s. ISBN 80-244-0897-X.
16. OSIPOV, S. H. (1968). *Theories of Career Development*. New York: Appleton-Century-Crofts. 259 p.
17. OSIPOV, S. H. (1990). *Convergence in Theories of Carrer Choice and Development: Review and Prospect*. *Journal of Vocational Behavior*, 36 (2), 122-131. ISSN 0001-8791.
18. PAJARES, F. *Self-efficacy během dětství a adolescence. Doporučení pro učitele a rodiče* [online]. Dostupné z: <http://self-efficacy.webnode.cz/clanky/>
19. PRŮCHA, J., E. WALTEROVÁ aj. MAREŠ. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003, 322 s. ISBN 8071787728.
20. PUGNEROVÁ, M. *Profesionální orientace*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. 57 s. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. ISBN 80-244-1198-9.
21. SLAVÍK, J., T. JANÍK, J. JARNÍKOVÁ a J. TUPÝ. Zkoumání a rozvíjení kvality výuky v oborových didaktikách: metodika 3A mezi teorií a praxí. *Pedagogická orientace*, 2014, roč. 24, č. 5, s. 721–752. ISSN 1805-9511.
22. SUPER, D. E. A Life-Span, Life-Space Approach to Carrer Development. In BROWN, D. et al. *Career Choice and Development*. New York: Jossey-Bass, 1996, s. 197-261. ISBN 0-7879-5741-0.
23. TRHLÍKOVÁ, J. (2012). *Předčasné odchody ze vzdělávání na středních školách*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání. Dostupné z <http://www.nuv.cz/predcasne-odchody-ze-vzdelavanina-strednich-skolach>
24. VENDEL, Š. *Kariérní poradenství*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2008, 224 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1731-9.
25. WALTEROVÁ, E. a kol. *Přechod žáků ze základní na střední školu: pohledy z výzkumů*. 1. vyd. Brno: Paido, 2009. 107 s. ISBN 978-80-7315-179-9.
26. WEINRACH, S. G. (1979). *Career Counseling: Theoretical and Practical Perspectives*. New York: McGraw-Hill. 366 p. ISBN 0-07-069017-0.

Kontaktní adresa:

Martin Havelka, Mgr., Ph.D.

Katedra technické a informační výchovy, Pedagogická fakulta UP, Žižkovo nám. 5,
771 40 Olomouc, ČR, tel.: 00420 585 635 812, e-mail: martin.havelka@upol.cz

Jiří Kropáč, doc. PaedDr., CSc.

Katedra technické a informační výchovy, Pedagogická fakulta UP, Žižkovo nám. 5,
771 40 Olomouc, ČR, tel.: +420 585 635 805, e-mail: jiri.kropac@upol.cz